

ние до минимума негативных последствий, особенно для размножения животных, — ответственная обязанность полевых исследователей. Такие подходы, отчасти изложенные выше, сводятся к следующим основным мерам:

— при поиске и картировании гнезд в период размножения целесообразно использовать дистанционные методы их обнаружения и описания;

— исключительно опасно протаптывать тропы к наземным гнездам или гнездовым деревьям, наводящие на них хищных зверей;

— в период яйцекладки категорически исключить подъем наблюдателя к гнезду с целью установления количества яиц и снятия разного рода промеров;

— при необходимости проведения специальных исследований: рационов питания методами прижизненного отбора пищи, оологии, морфологии и онтогенеза, для взятия проб тканей и т. п., — экспериментальные гнезда следует оборудовать надежной защитой, прежде всего от наземных хищников.

Толерантная орнитология исходит из постулата — лучше «белое пятно» в науке, чем пустота в живой природе, — и всецело подчиняется всем известному медицинскому и экологическому императиву: «не навреди!».

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ФАУНИ ДЕННИХ ХИЖИХ ПТАХІВ ШЛАМОСХОВИЩ І СТАВКІВ-НАКОПИЧУВАЧІВ КРИВБАСУ

О. О. Герасимчук

Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь, Україна

Робота є результатом першого етапу вивчення орнітофауни хижих птахів техногенних ландшафтів Кривбасу, на якому отримано матеріали про видовий склад, чисельність та статус перебування денних хижих птахів на техногенних територіях гірничопромислового комплексу м. Кривого Рогу. Окремі дані про хижих птахів району спостереження наведені у публікаціях, що стосуються фауни птахів техногенно змінених місць Кривбасу (Миронов, 1992; Герасимчук, Коцюруба, 2003, 2004; Герасимчук, 2008).

Матеріали і методи

Матеріал зібрано у 2001–2008 рр. на шламосховищах Центрального (ЦГЗК), Південного (ПівдГЗК) та Новокриворізького (НКГЗК) гірничозбагачувальних комбінатів і ставках-накопичувачах шахтних вод колишнього РУ Кірова та підприємства «Шахтозакриття» (у попередніх працях фігурував під старою назвою «Кривбасреструктуризація») у балці Свистуновій. У цій роботі є згадка про знахідку гнізда боривітру звичайного (*Falco tinnunculus* L.) біля шламосховища Північного гірничозбагачувального комбінату (ПівнГЗК), але регулярні дослідження там не проводили. За цей час було проведено 92 піших маршрутних обліки. Денних хижих птахів підраховували методом абсолютного обліку.

Результати і обговорення

За час досліджень зареєстровано 10 видів птахів ряду Соколоподібних (Falconiformes), з яких 8 видів належать до родини Яструбових (Accipitridae) і 2 види до родини Соколових (Falconidae). З них 3 види занесено до Червоної книги України (1994): лунь

польовий (*Circus cyaneus* (L.)), канюк степовий (*Buteo rufinus* (Cretzschm.)) та орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla* (L.)).

Лунь польовий (*Circus cyaneus* (L.)). Звичайний пролітний та зимуючий, рідкісний літуючий вид. Регулярно трапляється весною, восени та взимку на усіх досліджених ділянках, крім ставка-накопичувача шахтних вод РУ Кірова. Це зумовлено тим, що вказана водойма знаходиться у центрі міста, і при незначній її площі рівень фактору непокою тут досить високий. У серпні 2002 р. самку цього луня спостерігали над полем за 100 м на північний захід від ставка-накопичувача шахтних вод підприємства «Шахтозакриття».

У праці В. І. Миронова (1992) описано гніздування луня польового на шламосховищі ЦГЗК, але, враховуючи, що зараз ареал луня польового, за даними Червоної книги України (1994) та інформацією В. І. Стригунова (усне повід.), змістився значно північніше, ці дані сприймаються з сумнівом. Нами у цьому місці виявлено луня очеретяного (*Circus aeruginosus* (L.)).

Лунь очеретяний (*Circus aeruginosus* (L.)). На шламосховищі ЦГЗК регулярно гніздиться в кількості 1–2 пар, на зимівлі 1 ос. спостерігали 18.02.2001. Ставок-накопичувач шахтних вод підприємства «Шахтозакриття» 1 пара цих лунів використовує як ділянку для полювання, а гніздиться на верхньому риборозплідному ставку, що поряд. Це зумовлено значно більшою концентрацією водно-болотяних птахів на техногенній водоймі саме у тій частині, що межує з риборозплідним ставком. На інших водоймах вид не траплявся, що пов'язано з відсутністю на них очеретяних заростей.

Яструб великий (*Accipiter gentiles* (L.)). Кочовий вид, який нерегулярно трапляється на усіх ділянках, крім ставка-накопичувача шахтних вод РУ Кірова. Гніздування не спостерігали. У зимовий період дещо частіше тримається на шламосховищах, де полює на дрібних горобиних, які досить часто збираються тут великими зграями (інколи більше 15 тис. ос.). На берегах ставка-накопичувача було знайдено місця, де яструби поїдали здобич і залишали рештки качок та сірої куріпки (*Perdix perdix* (L.)).

Яструб малий (*Accipiter nisus* (L.)). Місця та характер перебування такі, як у яструба великого.

Зимняк (*Buteo lagopus* (Pontopp.)). Регулярно зимуючий вид, трапляються як поодинокі особини так і групи до 4 ос.; зареєстровано в основному над навколишніми полями, на шламосховища залітає регулярно, але трофічно з цими територіями не пов'язаний.

Канюк степовий (*Buteo rufinus* (Cretzschm.)). Регулярно залітний вид біля ставка-накопичувача шахтних вод підприємства «Шахтозакриття». Гніздиться у прилеглих полезахисних лісосмугах. На інших обстежених ділянках не зареєстрований.

Канюк звичайний (*Buteo buteo* (L.)). Як і попередній вид канюків, регулярно залітає на шламосховища ЦГЗК, ПівдГЗК та НКГЗК і ставок-накопичувач шахтних вод підприємства «Шахтозакриття» з прилеглих полезахисних лісосмуг, де гніздиться. Регулярно трапляється також під час міграцій і зрідка зимує.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla* (L.)). Рідкісний зимуючий вид. У останні 3 роки трапляється в лютому на ставку-накопичувачі шахтних вод підприємства «Шахтозакриття»: 9.02.2005 було 2 ос., а 16.02.2006 і 12.01.2008 — по 1. Дві третини реєстрацій сталися після сильних знижень температури, коли на природних водоймах водне дзеркало замерзло. У цей час на техногенних водоймах концентрувалися водоплавні птахи, що й приваблювало орланів. Кожного разу під час обльотів, коли спостерігали білохвостів, домінуючим видом у їх здобичі був крижень (*Anas platyrhynchos* L.), але на місцях розробки жерть завжди знаходили і рештки чирянки великої (*A. querquedula* L.).

Кібчик (*Falco vespertinus* L.). Зареєстровано лише одного разу — 7.09.2003 на дамбі ставка-накопичувача шахтних вод підприємства «Шахтозакриття». Цього сокола на досліджуваній території можна віднести до залітних птахів у період міграцій.

Боривітер звичайний (*Falco tinnunculus* L.). Звичайний, частково осілий вид, який гніздиться у прилеглих до шламосховищ біотопах (полезахисні лісосмуги, технічні споруди тощо). Власне в районі регулярних досліджень гнізд не знаходили, але у 2001 р. гніздування виду виявлено на території шламосховища ПівнГЗК, на опорі освітлення в старому гнізді крука (*Corvus corax* L.). У наступні роки у гніздовий період дослідження там не проводили. Припускаємо, що цей вид гніздиться і на подібних опорах біля шламосховищ ПівдГЗК та НКГЗК.

Висновки

Шламосховища і ставки-накопичувачі у Кривбасі є місцем перебування 10 видів птахів, які належать до ряду Соколоподібних. Серед них 2 види є гніздовими, 7 — зимуючими, 2 — залітними з навколишніх гніздових біотопів, 2 — кочовими цілорічно без гніздування у сусідніх біотопах, 1 — залітним під час міграцій.

До видів, які екологічно пов'язані з техногенними територіями Кривбасу, належать лунь очеретяний та орлан-білохвіст; боривітер звичайний використовує технологічні споруди навколо шламосховищ як місце гніздування. Обидва види канюків є регулярно залітними, але трофічних зв'язків з біотою цих ділянок не мають; обидва види яструбів використовують техногенні території для полювання.

Подяки

Автор вдячний В. В. Коцюрубі, Т. С. Тарутіну, О. М. Артюшенку, М. В. Лукашуку, О. М. Яригіну, І. С. Янчуку, О. Ю. Проказі, С. Білоус за допомогу у проведенні обліків, а також В. І. Стригунову за обговорення результатів та консультації з визначення решток птахів з місць розробки здобичі орлана-білохвоста.

Література

- Герасимчук О. О., Коцюрuba В. В. Пролітні і зимуючі птахи шламосховищ Центрального та Південного гірничозбагачувальних комбінатів // Матеріали Всеукр. студент. наук. конф. «Регіональні проблеми природокористування та охорона рослинного і тваринного світу України». — Кривий Ріг : «І. В. І.», 2003. — С. 4–6.
- Герасимчук О. О., Коцюрuba В. В. Шламосховища Кривбасу як перспективні заповідні території // Проблеми природокористування та охорони рослинного і тваринного світу. (Матеріали 1 Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених). — Кривий Ріг : «Мінерал», 2004. — С. 14–15.
- Герасимчук О. О. Спостереження рідкісних видів птахів у м. Кривому Розі та його околицях // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 49–50.
- Миронов В. И. Формирование фауны и населения птиц техногенных ландшафтов степной зоны Украины // Беркут. — 1992. — Т. 1. — С. 30–36.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під заг. ред. М. М. Щербака. — К. : Укр. енциклопедія, 1994. — 464 с.

ДЕННІ ХИЖІ ПТАХИ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА «МАЙДАН» (ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ)

І. М. Горбань¹, О. І. Дзизюк²

¹ Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів, Україна

² Мисливсько-рибальське господарство «Майдан», м. Львів, Україна

У своєму тривалому вивченні фауни ми часто стикаємось з необхідністю планування наукових досліджень на територіях природно-заповідного фонду (ПЗФ) або інших окремих дуже цікавих фізико-географічних територіях. Слід зауважити, що значні території в Україні розподілені між різними землевласниками, але часто об'єднані у такій формі колективного сезонного господарювання, як мисливські господарства. В межах тільки української частини Розточчя є значні площі великих мисливських господарств, таких як «Динамо», УТМР тощо. На цих ділянках часто проводять різні роботи, пов'язані із впровадженням біотехнічних заходів, обліком та захистом мисливських видів фауни. Тому в сучасних умовах видається дуже доцільним проведення інвентаризації рідкісних видів орнітофауни, особливо хижих птахів, на територіях угідь, які не відносяться до ПЗФ, але є досить значними за площами і володіють багатим різноманіттям ландшафтів. Такі дослідження слід стимулювати хоча б з огляду на те, що усі види денних хижих птахів перебувають під особливою охороною згідно Бернської конвенції, ратифікованої Верховною Радою України. Саме до таких перспективних для хижих птахів територій, з наявністю значних лісових угідь, багатим різноманіттям біотопів, належить мисливське господарство «Майдан», де проводять тривалі дослідження фауни хижих птахів.

Мисливсько-рибальське господарство «Майдан» засноване після Другої світової війни на території української частини Розточчя на площі 410 км² у Яворівському та Жовківському адміністративних районах Львівської обл. Понад 11 км² становлять водно-болотні угіддя, з них болота — 7,5 км², відкрита вода — близько 4 км².